

Міністерство культури України

ГЛОВО

“Гетьманської столиці”

№ 1(40), січень - лютий 2014 р.

Газета Національного історико - культурного заповідника “Гетьманська столиця”

Калейдоскоп подій

7 січня на території Цитаделі Батуриної фортеці вже третій рік поспіль було проведено культурно — мистецький захід “Різдво у Гетьмана”.

На святкуванні відбувались традиційні українські різдвяні дійства. З давніх часів найкращою оздобою українського Різдва було вертепне дійство. Вертепну міні - виставу показали вихованці дитячого центру Свято-Покровської церкви під керівництвом митрофорного протоієрея

нани автентичної групи фольклорно-обрядового ансамблю «Козацька душа».

Батуринці та гості міста, які цього дня відвідали Цитадель Батуриної фортеці, потрапили в атмосферу родинного тепла та різдвяної містерії. А малеча розповідала новорічно — різдвяні вірші, за що отримала солодкі подарунки.

На святковому заході з кожним роком збирається все більше гостей, які отримують неймовірні враження

ця», що розкривають різні сфери особистого життя та діяльності К.Г.Розумовського присутнім гостям заходу.

17 січня у Києві відбулися збори товариства “Чернігівське земляцтво” з нагоди 18-ї річниці створення земляцтва, в рамках яких традиційно проводяться виставкові заходи. Делегація заповідника на чолі з генеральним директором Наталією Ребровою із задоволенням скористалася запрошенням, щоб привітати рідних серцю земляків з черговою річницею, з успіхами і досягненнями

(Продовження на ст. 2)

Колядники-вихованці дитячого центру на Цитаделі, фото 7 січня 2014 р.

отця Романа. Глядачі побачили різноманітних персонажів: пастухів, ангела, трьох царів, жида, царя Ірода та його вірного воїна, гетьмана, чортика та смерть. Мелодійні дитячі голоси наповнили теплом серця всіх присутніх, які поринули у вир давніх біблійних мотивів.

Про традиції саме Батуриного вертепу XVII – XVIII ст. з науковою розвідкою виступила науковий співробітник відділу “Цитадель” Наталія Цапко.

Родзинкою святкування Різдва стала сцена із Батуриного вертепу “Заличання парубка до дівчини” у виконанні наукових співробітників відділу “Цитадель” Марини Хармак та Андрія Батюка. Невід’ємним атрибутом святкування Різдва були також і колядки. Про традиції колядування в Україні розповіла науковий співробітник відділу науково-просвітницької роботи Юлія Блажко. Свято продовжилася дзвінкою колядою у вико-

та чудовий настрій.

8 січня з нагоди 211-их роковин з дня упокоєння гетьмана України К. Г. Розумовського в заповіднику було проведено захід “Присядь же, брате, потужи...” Вшанування розпочалося панахидою у Воскресенській церкві-усипальниці, яка була проведена настоятелем церкви - митрофорним протоієреєм о. Георгієм.

Після служби учасники заходу поклали живі квіти до пам’ятника «Гетьмани. Молитва за Україну», де серед скульптурних портретів гетьманів чільне місце займає і постать К.Розумовського.

У Музеї археології Батурина відбулось відкриття книжкової виставки з бібліотечної збірки заповідника «Гетьман К. Розумовський: історичний портрет на тлі епохи». Завідуюча відділом Історії Гетьманства Алла Мотліч презентувала виставку, основу якої складають найцінніші книги з бібліотеки НІКЗ «Гетьманська столи-

Календар визначних дат

8 січня 1654 р.

—Переяславська рада

січень 1666 р.

—обрання гетьманом Правобережної України П. Дорошенка

25 січня 1648 р.

—обрання гетьманом Б.Хмельницького

30 січня 1667 р.

—Андрусівське перемир’я між Москвою та Річчю Посполитою, за яким Польща повернула Росії Смоленськ і Сіверську землю, визнала входження Лівобережної України до складу Росії

січень 1734 р.

—ліквідація гетьманства після смерті гетьмана Д. Апостола. Утворення царським урядом Малоросійської колегії

22 лютого 1750 р.

—у Глухові відбулась урочиста церемонія обрання гетьманом України К.Розумовського

23 лютого

—День захисника Вітчизни

(Закінчення, початок на ст. 1)

земляцтва за останній рік. Крім того, такі заходи для заповідника – чудовий шанс зробити промоцію, зав'язати нові знайомства, заявити про себе як про унікальний екскурсійний об'єкт.

У холі павільйону Міжнародного виставкового центру були розгорнуті виставки робіт земляків: художня виставка Григорія Шкребеля, виставка художньої вишивки Тамари Устич, виставки національних заповідників

церкви митрофорний протоієрей о. Роман.

Упродовж 17 сезонів археологами було досліджено значну площу міста Батурин та його околиці. Серед об'єктів розкопок були і 2 церковні цвинтарі - Воскресенської замкової церкви та Собору Живонавальної Трійці. Також було локалізовано цвинтар XVII ст. в південно-східній околиці Батурина. Поодинокі поховання та розрізнені людські кістки було знайдено і під час земляних робіт в інших куточках міста.

Спілкування із земляками на заходах у Міжнародному виставковому центрі, фото 17 січня 2014 р.

Чернігівщини, у тому числі і НІКЗ «Гетьманська столиця», вищих навчальних закладів області, робіт декоративно-прикладного мистецтва, рекламна продукція туристичних об'єктів Чернігівської області.

В роботі зборів взяли участь Голова ради товариства «Чернігівське земляцтво» у м. Києві В. Ткаченко, голова Чернігівської обласної державної адміністрації В. Хоменко, голова Чернігівської обласної ради А. Мельник, а також керівники органів виконавчої влади та місцевого самоврядування всіх районів області, в тому числі і голова Бахмацької райдержадміністрації М. Миронець. На зборах були присутні високоповажні владики та всесесні отці, народні депутати України нинішнього та минулих скликань, керівники земляцьких товариств інших областей в м. Києві.

Цьогоріч не обійшлося і без приємних подарунків. Давній друг заповідника, уродженець Батурина, Василь Галайба подарував закладу декілька книг для бібліотечного зібрання та картину художника О.Брескіна «Сутінки».

21 січня у церкві Воскресіння Господнього на Цитаделі Батуринської фортеці відбулося перепоховання останків людей, виявлених в ході археологічних досліджень Батурина. Заупокійну службу провів настоятель Батуринської Свято-Покровської

Найбільша кількість поховань була виявлена всередині та ззовні фундаментів Троїцького собору - 220 кістяків. Серед похованих – дорослі і діти, жінки і чоловіки. Частина кістяків має прижиттєві пошкодження, не сумісні з життям.

Через значну кількість людських останків, а також необхідність їхнього антропологічного вивчення, перепоховання відбувалися в кілька етапів. Перше офіційне перепоховання останків XVII - XVIII ст. було здійснене 10 квітня 2004 р. біля підніжжя Пам'ятника жертвам Батуринської трагедії 1708 р. Перепоховання у крипті Воскресенської церкви проводилися 14 листопада 2008 р., 13 листопада 2010 р., та 13 листопада 2013 р. І ось, нарешті, у крипті Воскресенської церкви упокоїлися з миром останні тлінні останки батурян, що були віднайдені під час археологічних досліджень.

7 лютого в Конотопському міському краєзнавчому музеї імені О. Лазаревського відбулась презентація виставки «Загадкові барви Полісся», з фондової колекції НІКЗ «Гетьманська столиця». На виставці представлено 35 творів заслуженої майстрині народної творчості, члена Національної спілки майстрів народного мистецтва України, нашої землячки Людмили Владиславівни Вітківської.

Від НІКЗ «Гетьманська столиця» на відкритті виставки виступила збірка фондів О.Новик, яка розповіла про майстриню, її творчість та зачитала привітання від Людмили Владиславівни. На заході були присутні представники громадськості міста, засоби масової інформації, заступник міського голови Т.Шерудило, народний депутат України І.Молоток.

Вже з першого дня відкриття виставка «Загадкові барви Полісся» викликала велике захоплення у відвідувачів. Картини Л. Вітківської – щирі твори, які органічно ілюструють народні казки і пісні. Одухотворення майстринею природи співзвучне давньому міфопоетичному світогляду українців, вона сміливо і вміло передає у своїх роботах давні образи, забезпечує спадкоємність славних традицій українського народного розпису.

14 лютого в Будинку Генерального суду Лівобережної України проведено науково-просвітницький захід «Нікого в світі не любив так...» з нагоди Дня закоханих.

Саме Будинок Генерального суду В.Кочубея та парк «Кочубеївський» нагадують нам про великі та світлі почуття гетьмана Івана Мазепи та Мотрони Кочубей. З того часу минули століття, а закохані пари і сьогодні призначають побачення в цьому затишному куточку природи.

Про кохання І.Мазепи і М.Кочубей та про перепони на їхньому шляху до щасливої долі розповіла присутнім науковий співробітник Наталія Верба. Згадали і про листи, сповнені коханням та ніжністю, які І.Мазепа писав до своєї хрещениці. До нашого часу збереглися тексти 12 листів, два з них озвучила науковий співробітник Марина Хармак. Якою ж була Кочубеївна, як її зображували митці розповіла завідувача відділом «Будинок-музей генерального суду В.Кочубея» Наталія Дробязко.

До проведення заходу організатори долучили і учнів 10 класу Батуринської загальноосвітньої школи I – III ступенів. Вони прочитали уривки з поем В.Сосюри «Мазепа», О.Пушкіна «Полтава» та проникливу цитату з листа І.Мазепи. Всі ці учні отримали цінні призи – книгу першого директора Батуринського музею В.С. Крайнова «Матрена Васильевна Кочубей: мифы и реальность».

Романтичні стосунки І.Мазепи та Мотри не єдині у родині Кочубеїв. Науковий співробітник заповідника Руслана Огієвська ознайомила з історією кохання правнука Василя Леонідовича, Віктора Павловича Кочубея до онуки Кирила Григоровича Розумовського – Марії Василівни Васильчиківної. Особлива сторінка історії цієї родини - їх відносини з Олександром Пушкіним. Пушкіністи вважають, що юний Олександр Пушкін був закоханий в Наталію Вікторівну Кочубей. Поет присвячує Наталію ряд творів, серед яких і поема «Бахчисарайський фонтан».

Підготували: Н.М.Дробязко, Н.Сердюк, О.Новик, Н.Саєнко

Юлія
Блажко

науковий
співробітник
заповідника
„Гетьманська
столиця”

Безмежна шевченкіана

Нові надходження до бібліотеки НІКЗ "Гетьманська столиця"

У цьому році вся громадськість нашої держави та інших країн відзначає 200-річний ювілей видатного сина українського народу Тараса Григоровича Шевченка. Невичерпним багатством та досягненням всієї української культури є творча спадщина видатного Кобзаря. Шевченко росте й розвивається в часі, в історії, і нам ще йти та йти до його осягнення – ми на вічному шляху до Шевченка.

Не стоїть осторонь вивчення та популяризації творчості та біографії великого Кобзаря і НІКЗ "Гетьманська столиця". Чільне місце серед його книжкових скарбів займає шевченкіана, яка нараховує близько 100 одиниць. Загалом, збирання книжкової шевченкіани закладом розпочалося одночасно з формуванням бібліотечних фондів ще Батуринського краєзнавчого музею (1975 р.). Джерелами надходжень книг до нашої бібліотеки були дарунки від працівників музеїв, вчених, художників, пересічних відвідувачів з різних куточків країни та зарубіжжя, бібліотек та видавництв України. Невтомним збирачем книг для заповідника є уродженець Батурина, краєзнавець, журналіст та літератор Василь Васильович Галайба. Поповнено бібліотеку також в рамках Програми випуску соціально значущих видань, яку з 1997 р. реалізує Державний комітет телебачення і радіомовлення України. Основна її мета - сприяння розвитку вітчизняного книговидавництва та підвищення інтересу до читання, виховання патріотизму та культури читання.

2012-2013 рр. у галузі видавничої справи нашої країни пройшли під знаком видання творів Т.Г.Шевченка на державне замовлення. Державний комітет телебачення і радіомовлення України в рамках реалізації програми "Українська книга" видав ряд книг з метою поповнення полиць багатьох бібліотек. У 2012 р. заповідник "Гетьманська столиця" виступив з ініціативою і успішно скористався можливістю безкоштовно отримати книги, випущені за цією програмою. У 2013 р. бібліотекою закладу було отримано загалом 88 книг, з них 53 примірники десяти позицій, приурочені до 200-річчя з дня народження Тараса Шевченка.

Цього року шевченкіану заповідника доповнили 8-й та 9-й томи Повного зібрання творів Т.Шевченка у 12 томах, упорядниками яких є провідний науковий співробітник Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Рильського, професор історії мистецтва, професор історії культури Дмитро Степовик

та завідувач відділу Музею книги та друкарства Марія Корнійчук. Восьмий та дев'ятий томи розкривають малярсько-графічну творчість Шевченка, яка є рівною його чудовому словесному багатозвіттю.

На полиці нашої бібліотеки став тритомник "Тарас Шевченко та його доба", в якому зібрані документи, спогади сучасників — друзів і соратників, а також наукові дослідження, що базуються на об'єктивному відборі фактів.

Малярську спадщину Тараса Шевченка, яка є здобутком не лише українського народу, а й світової культурної спільноти, репрезентує альбом "Мистецька спадщина". В альбомі — портретний живопис, краєвиди, жанрові композиції та ілюстрації, які супроводжуються науковими коментарями. На сторінках альбому бачимо малюнок "Марія", написаний під впливом прочитаної поеми О.Пушкіна "Полтава", "Портрет Василя Кочубея".

Постать Тараса Шевченка — багатогранна, такою ж безмежною є його творча спадщина, мистецька і словесна. Це підтверджує науково-популярне видання авторства українського літературознавця і мистецтвознавця, доктора філологічних наук, старшого наукового співробітника відділу слов'янських літератур Інституту літератури імені Т. Шевченка НАН України Лесі Генералюк "Святим дивом сяють храми Божі...". Храми України в малярстві, поезії, прозі Шевченка", в якому предметом дослідження є українські храми, котрі відвідував, змальовував, згадував у своїх творах Т.Шевченко.

На поезії Тараса Шевченка в усі часи створено понад 250 творів різних музичних форм, авторами яких є понад 120 композиторів. Частиною цих творів можна побачити у нотному виданні "Пісенна шевченкіана", упорядкованому письменницею Оксаною Івасюк, а передмову до нього написала поетеса і прозаїк Софія Майданська.

На сторінках видання віддруковано не лише ноти мелодій до відомих віршів Великого Кобзаря, а й вміщені фотопортрети та короткі біографічні дані про українських композиторів, котрі упродовж останніх двох століть покладали на музику слова Тараса Шевченка.

Поповнило бібліотечний фонд факсимільне відтворення унікальної рукописної збірки поезій Т.Г. Шевченка, що увійшла в історію літератури під назвою "Більша книжка" і компонувалася автором після звільнення його із заслання в період від 21 лютого 1858 р. до 5 грудня 1860 р. Упорядник і автор Сергій Гальченко - літературознавець, кандидат філологічних наук. Ще одне видання, що супроводжується його примітками та вступною статтю академіка Миколи Жулинського, надійшло до бібліотечної колекції заповідника — збірка поетичних творів Тараса Шевченка "Три літа" (1843 — 1845).

Тарас Григорович жив думками про Україну. Тричі Кобзар здійснив подорож рідною країною: у 1843, 1845 та 1859 рр. Знайомі та рідні краєвиди Батьківщини лягли в основу усіх творів. І, як відбиток, побачене очима та відчуте серцем Шевченка, вдало відтворив фотомитець, лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка Василь Пилип'юк у фотоальбомі "Шевченкова посвята". Фотохудожник об'їздив Україну і сфотографував ті місця, де перебував Шевченко. Влітку 2013 р. пан Василь завітав до Батурина, у якому бував неодноразово Т. Шевченко. Працівники заповідника радо надали наукові консультації автору. Нещодавно він передав частину примірників фотоальбому до бібліотечного зібрання заповідника, за що колектив "Гетьманської столиці" щиро вдячний.

НІКЗ "Гетьманська столиця" висловлює щирю подяку всім дарувальникам за внесок у формування бібліотечного фонду. Подаровані видання стали цінним поповненням нашої книгозбірні.

Наталія Саснко

завідуюча відділом археології заповідника «Гетьманська столиця»

Гетьманські гаспування

Одним із цікавих і малодосліджених аспектів функціонування гетьманських дворів є традиції харчування гетьманів і їхнього близького оточення. Обійтися тут двома - трьома термінами, як-от соломаха чи куліш, навряд чи вдасться, адже різниця між харчуванням пересічного населення і знаті Гетьманщини була величезною. Тим більше у повсякденне життя останніх міцно увійшов бенкет як соціальний феномен тогочасного суспільства. На жаль, ми не маємо рецептів оригінальних страв того часу, які складали сніданок, обід, полудень, підвечірок і вечерю батуринських гетьманів. Але про пишність і розмах їхнього життя можна судити з опису рухомого майна гетьмана Івана Самойловича (1672-1687), складеного в 1688 р. у Батурині. Лише срібного та золоченого посуду тоді наважили 334 кг 640 грамів. Назви та описи приборів дозволяють опосередковано судити про декор столу і про вживані при гетьманському дворі страви та напої. Згадуються в ньому й продукти, що використовувались на гетьманській та старшинських кухнях.

Обідні та бенкетні столи покривали білими полотняними скатертнами, перетканими по краю червоними бавовняними нитками; на них ставили пишню декоровані срібні та мідні шандани (підсвічники). Задля естетичної насолоди на бенкетних столах іноді розміщували кубки-кораблики. В середні віки вони використовувались як посудини для вина, які повинні були оберегати від незгод в життєвому морі. Втративши первісне значення, кораблики стають солянками, посудинами для пряностей та просто настільними прикрасами - витворами ювелірного мистецтва. У гетьмана Самойловича їх було 8. Ось опис одного з них: «корабель на колесах золочений, щогла й парус не золочені, в кораблі і на щоглі 10 парсун (постатей) людських». Ще на столи ставили срібні й золочені солянки, прості і складні, декоровані постатями ангелів, левів, змії та рослин. Для кожного з присутніх на трапезі клали хліб та ложку. Поміж іншими, у гетьмана І. Самойловича було 181 срібна, позолочена, з різними фігурами на ручках ложка. Згадок про серветки немає. Ножів у столових приборах теж не було: страви подавали на стіл розрізаними на шматки; брали їжу руками з загального блюда. Перед господарем і найбільш почесними гостями ставили окремі страви. Серед речей гетьмана був похідний набір - дві пари ножів з вилами із срібною оправою.

Т.Шевченко. "Козацький банкет". 1838 р.

Для зберігання продуктів, приготування та подачі їжі на стіл використовувався різноманітний посуд. Найбільш поширеним у вжитку був дерев'яний і глиняний. Глиняні горщики і миски, дерев'яні блюда, ложки, ковші, бочки, сита та багато іншого широко застосовувалися як в господарстві простого селянина, козака чи міщанина, так і гетьмана. Та лише найбагатші мали в своєму побуті на той час досить рідкісний і дорогий імпортований посуд: срібний, олов'яний, фарфоровий, фаянсовий, скляний. А ось посудини з багатою художньою обробкою камінням (у І.Самойловича була винна чарка з напівдорогоцінного каменю - яшми, оправлена сріблом) служили прикрасою і в оселях знаті.

Рідкі страви наливали в полив'яні керамічні миски. Юшка підігрівалася і подавалася на стіл у мідних чи срібних сковорідках або у блюдах, поставлених на гарячій сковороді. Для збереження страв гарячими їх подавали в срібних горщиках.

Печену і смажену їжу, овочі подавали на срібних і олов'яних тарілках різної форми та величини. Деякі посудини слугували для подачі певного виду їжі (наприклад, розсолник - емкість на високому піддоні), також використовувалися блюда: на одних подавалися страви із поварні (кухні), інші слугували загальними тарілками, з яких могли їсти кілька чоловік, які сиділи поруч. Особливою честью вважалося їсти разом з господарем чи поважним гостем.

Розпивання міцних, слабоалкогольних та безалкогольних напоїв відбувалося упродовж усього застілля. Їх приносили і ставили на стіл в срібних братах, срібних, олов'яних та скляних чвертинах, суліях, штофах («скляниці грановиті, шурупи олов'яні, верхи золочені»). З великих (до 1,5 л.) дерев'яних, глиняних,

мідних чи срібних кружок та кухлів пили кисіль, узвар, пиво, квас, мед.

Посудинами для пиття міцних напоїв були кубки з кришками і без, великі і малі чарки для меду, чарки і чашки для вина. До речі, гарячим вином козаки звали горілку, яку гнали з зерна. Вживалися виноградні і плодово-ягідні вина, у тому числі й імпортовані.

Найчисленнішу групу срібних емностей для пиття у гетьмана Самойловича складали достокани: «91 достокан з кришками і без кришок, великих і малих, різної роботи, у тому ж числі 2 достокани складні, бочечками; 105 достоканів дюжинних (простих, пересічних)». Ця посудина більша по об'єму за чарку, без ручок, розширена доверху. Достокани, віднесені до «різної роботи» були карбованими, на круглих чи фігурних ніжках, позолочені, інкрустовані камінням, прикрашені черню, людськими зображеннями («парсунами»), гербами та написами латинськими літерами. Проте достокани були не лише металевими, а й дерев'яними, скляними та кришталевими.

Частина срібного посуду, зазначеного в реєстрі майна І.Самойловича, не використовувалася у побуті, а слугувала засобом накопичення багатства. Сюди слід віднести переважну частину кубків, які, судячи з їхнього опису, були справжніми витворами ювелірного мистецтва і слугували предметами підношень чи надавалися в якості царського пожалування, як і срібні ковші з карбованими на дні розпластаними орлами. Також не слід забувати, що побут перших гетьманів був набагато скромнішим, ніж побут їх наступників, а значна частина майна передавалася у спадок від одного гетьмана до іншого, особливо коли попередника насильно усували з посади.

(Продовження в наступному номері)

Роговий оркестр К. Розумовського

Алла Мотліч

завідуюча відділом
історії Гетьманства заповідника
„Гетьманська столиця“

У кінці XVIII ст. гетьман К. Розумовський у Батурині започаткував мистецький осередок, де на високому професійному рівні презентувалися твори оперного, балетного і музично-інструментального мистецтва. Цей осередок вніс нові бачення у розвиток культурного життя в Україні і прогресивні на той час мистецькі засоби.

Дуже популярними у другій половині XVIII - початку XIX ст. були рогові оркестри, які створювалися переважно з кріпаків. Оркестри складалися з рогів різної величини, кожен ріг видавав тільки один звук. К. Розумовський, окрім гетьманської капели, мав і великий роговий оркестр, який налічував 33 особи. Під час урочистостей, прийомів, військових ритуалів, на гуляннях, бенкетах звучала рогова музика. Оркестр виступав і на церемонії вступу цариці Катерини II на престол 1762 року. В історії світової музичної культури рогові оркестри були тільки в Росії та Україні. Винахідником рогового оркестру вважають відомого у ті часи валторніста-віртуоза Яна (Йогана) Мареша (1719–1794), чеха за походженням, який жив і працював у Росії. Майже двадцять років роговим оркестром у Кирила Розумовського керував капелмейстер Карел Лау. Він був блискучим валторністом, написав чимало оригінальних творів і зробив велику кількість перекладів для рогового оркестру. Лау керував оркестром Кирила Розумовського до 1784 р. Для рогового оркестру, як оркестру специфічного, треба було робити нові оркестровки й писати нову власну музику. Карел Лау, безсумнівно, і перекладав твори, і обробляв народні пісні. Його перу належали концерти для валторни, що цінувалися

Військовий роговий оркестр XVIII ст.

меломанами, однак вони не були надруковані, а місцезнаходження рукописів невідоме. Рогові оркестри часто використовували поряд із симфонічними як допоміжні, для підсилення звучання. Композиторська спадщина Карела Лау поки що невідома. Єдиний зразок роботи Лау - фрагмент «Менуету» з дуже складною фігурацією в дискантовому голосі (зберігається в Російській національній бібліотеці у Санкт-Петербурзі). Вперше його було надруковано в додатку до праці І.Гірнікса «Початок, успіхи і нинішній стан рогової музики», що вийшла у Петербурзі в 1796 р. Перша відома важлива подія, пов'язана з роговим оркестром К. Розумовського і музичною кар'єрою К. Лау в Росії, сталася 1775 р.

Заповідомленнями музикознавців М. Фіндейзена та М. Гейліга, у 1758 К. Лау керував виставою опери Г. Раупаха «Альцеста», на текст О. Сумарокова, яка була поставлена театром К. Розумовського. Всі свідчення говорять про дуже високу майстерність гетьманських музик, оск-

ільки гра в роговому оркестрі вимагала віртуозного володіння інструментом. Це лише підтверджує, що К. Лау вдосконалив рогові музичні інструменти, інакше такі віртуозні паसाжі неможливо було б виконати. Згодом славетний роговий оркестр було продано за фантастично високу ціну в 33 тис. крб. найбільшому магнатові катерининських часів – князю Григорію Потьомкіну, до якого на службу перейшов і Карел Лау. Цей оркестр, під керівництвом досвідченого музиканта, супроводжував князя під час його поїздок по Україні. Після смерті князя чеський митець був призначений капелмейстером рогового оркестру при егерському корпусі Ізмайловського полку кінної гвардії.

Більше ста років рогова музика не мала собі конкурентів, вела провідну роль в культурному житті часів Кирила Розумовського.

Цей вид мистецтва ніколи не виходив за межі Російської імперії. Рогова музика вийшла з ужитку в 30-х роках XIX ст.

Марина Хармак

науковий співробітник заповідника
„Гетьманська столиця“

Цехи – це об'єднання міських ремісників однієї або декількох спеціальностей. У Батурині наприкінці XVII-поч. XVIII ст. діяли ковальський, різницький, шевський, кравецький, калачницький, теслярський, ткацький, музичний та гончарний цехи, до яких входили м'ясники, ковалі, слюсарі, перепечай, гончарі, ткачі, чоботарі тощо.

Цехи істотно різнилися за чисельністю. Більш численними були «корпорації» провідних галузей. Так, у Батурині, згідно опису міста за 1726 рік, найбільш численною була корпорація шевців (чоботарів), що налічувала 38 дворів, кравецький цех - 28, калачницький — 11, ткацький —

Батуринські цехи

12, різницький — 9, ковальський — 15, музик — 6, гончарський — 5, теслярський — 5. На чолі цеху стояв цехмістр-найдовідченіший майстер, який представляв інтереси цеху. Кожен цех мав власні цехові подвір'я. Вони знаходилися переважно на передмісті: "около города на предместье в слободах ремесных цеховых жилых дворов". Цеховий двір мали найбільш і найбагатші цехові організації. Так, із дев'яти батуринських цехів окремі двори, можемо припустити, мали лише п'ять – кравецький, калачницький, ткацький, ковальський та шевський. Вони мали найбільше число майстрів. Про це свідчить і перепис 1760 року "...особ-

ливий двор в ткацком цеху...". В двори сходилися на цехові збори, відзначали свята, тут відбувалися церемонії прийому нових майстрів і обряд поховання. Саме тут знаходилася і цехова світлиця, в якій зберігалися цехові клейноди: хоругва із зображенням знаряддя праці, цеха або цішка (предмет, що символізував ремесло і виконував комунікативну функцію), мари (ноші) та покривало. Цехи, зазвичай, було дві і знаходилися вони у цехмістра. Одну цеху використовували для скликання ремісників до цехового дому, іншу - під час поховань померлих братчиків. Наприклад, у чоботарів цешкою була чоботарська колодка, у ковалів — молоток, у м'яс-

Батуриноскі старожитності

**Юлія
Фурсова**

заступник завідувача відділом історії Гетьманства заповідника «Гетьманська столиця»

Історія міста Батурина, зокрема його пам'ятки, завжди привертала до себе цікавість як науковців, так і пересічних громадян. Предмети, пов'язані з історичним минулим Батурина, з плином часу були розпоршені по різних місцях, або ж взагалі втрачені.

Значним поштовхом у дослідженні та упорядкуванні пам'яток Батурина стало створення в 1896 р. Чернігівської губернської вченої архівної комісії, яка стала першим історико-краєзнавчим центром нашого регіону. Тож не випадково, що перший загальнодоступний історичний музей у Чернігові було створено під керівництвом Чернігівської губернської вченої архівної комісії. Експонати до музею надходили завдяки різним пошуковим експедиціям та меценатам. Створений музей складався з відділів, які розкривали різноманітні аспекти культурного життя Чернігівщини. В опісі Історичного музею Чернігівської Губернської вченої архівної комісії знайдені дані про експонати, пов'язані з Батурином. Відділ «Церковні древності та предмети церковного культу» був представлений експонатом, який надійшов в 1897 році з Батуриноского Микола-Крупницького монастиря: «Игуменское кресло с сидением приспособленное на время чтения и пения кафизм. Работа простая и грубая. По времени может быть отнесена к XVIII веку». В «Історичному відділі» були представлені портрети видатних історичних постатей, життя або діяльність яких пов'язана з Ба-

Фрагмент лицьової кахлі XVIII ст. з палацу К.Розумовського

турином: силует з орнаментами К.Г.Розумовського, який надійшов від батуриноского волосного правління в 1899 р.; гравюра В.П.Кочубея роботи гравера Райта, яка надійшла від Г.А.Милорадовича.

Про наступні надходження до музею сповіщається на шпальтах газети «Черниговские губернские известия» за 1896 р. із зазначенням імен дарувальників, що також сприяло поповненню музейного зібрання. До музею від М.К.Подольського на дійшло крісло Розумовської, від Фадеевої надійшли залишки архіву К.Розумовського, від Ю.А.Белецького-Носенко - штоф та скатертина К.Розумовського, від В.П. Кочубея - чотири крісла з Батуриноского палацу та три ікони, від Носенко-Белецьких - стакан К.Розумовського. Також була подарована «железная гербовая печать Разумовского з девизом». Крім того, до музею надходили різні документи, універсали гетьманів І.Мазепи та К.Розумовського.

Важливим етапом у комплектуванні музею та поповненні його новими експонатами стала організація

виставки, яка була приурочена XIV археологічному з'їзду. Чернігівська губернська вчена архівна комісія взяла активну участь у підготовці виставки, значну частину експозиційного матеріалу склали експонати з музею Чернігівської губернської вченої архівної комісії. По закінченні виставки був виданий «Каталог выставки XIV археологического съезда в Чернигове» за редакцією П.М.Добровольського.

В каталозі є відомості ще про такі речі: предмети домашнього вжитку представляв сервіз, який надійшов від С.П.Фадеевої: «Чайный сервиз фарфоровый (остатки), состоящий из кофейного чайника, десертной тарелочки и чайной чашечки с блюдечком. На чайнике имеется герб Российской империи, на тарелке клеймо одного из старинных фарфоровых заводов. Этот сервиз подавался к обеденному и чайному столу Великой Государыни, из чашки она пила чай. Приобрел эти вещи во время распродажи имущества за долги зятя графа Разумовского полковника Будлянского». Також були представлені і інші речі: «Кафель с рисунком и надписью «Развалины дворца гетмана Мазепы в Батурине».

Виставка, приурочена XIV археологічному з'їзду, проходила в м.Чернігові з 1 по 15 серпня 1908 р. в залах Чернігівського дворянського двору. Вона демонструвала пам'ятки місцевої старовини та старожитностей і цим викликала широкий інтерес громадськості. На шпальтах газети «Черниговское слово» було опубліковано, що в день відкриття виставку відвідало 654 чоловік, а за весь час роботи - 10600 чоловік.

Більшість речей, що були представлені на виставці, ввійшли в подальшому до зібрання музею. На сьогодні про місце їх перебування збереглося мало інформації, тому це питання потребує подальшого дослідження.

ників — сокира, у ткачів — човник і т.д. Кожен цех мав і дерев'яні ноші, які використовувались під час ритуалу поховання та поховальне покривало.

Кожен цех мав свій прапор. Прапори цехів Чернігівщини описав у 1785 р. О. Шафонський. Так, кравецькі цехи мали прапор блакитний, шевські цехи - зелений "грезетовий", ткацькі - зелений тафтяний і т.д. Прикрашалися вони також відповідними знаряддями праці ремісничих об'єднань, ликами святих.

Цехові справи вирішувались на загальних зборах майстрів - так званих сходках. Окрім організації виробничого процесу, кожне таке об'єднання мало певні зобов'язання по відношенню до церкви. У середині XVIII ст. ремісничі цехи на користь церкви мусили сплачувати близько 5

рублів щороку. Важливе місце серед обов'язків цеху посідала й протипожежна охорона. Члени цеху були зобов'язані з'являтися на місце пожежі з відповідним інструментарієм. Так, кравецький, шевський, різницький цехи мусили мати в разі пожежі по 3 бочки з водою, 4 пожежні відра, 4 щити, 2 гаки, 2 драбини й 2 вил; ковальський і ткацький - по 2 бочки з водою, 2 вил, 2 шкіряні відра, по 1 бочці, 1 гаку, 1 шиту, 1 драбину; кушнірський і гончарський - по 1 бочці, 1 гаку, по 1 вилу та по 1 драбині. Також вони виконували й військові функції. За кожним цехом була закріплена певна ділянка міського муру, яку вони повинні були утримувати у належному стані, а у випадку військової загрози - обороняти.

Всіх членів цеху називали братчиками, а підмайстрів - молодики.

Підмайстри, працюючи у цеху, паралельно опановували відповідну ремісничу справу. По завершенню навчання підмайстрів мав отримати від декількох майстрів даного ремесла свідоцтво про майстерність і заплатити до цехової скриньки 10 рублів, а для "потчivanja цехмистра и всех цехових" приготувати цебер меду, пива і вина. Бажаючи вступити до цеху також мав зробити грошовий внесок до цехової каси, сума якого була довільною, та влаштувати для ремісників гостину.

Наприкінці XVIII ст. ремісничі цехи почали занепадати. Однією з причин було «Ремесленное положение», видане російською імператрицею Катериною II в 1785 році. За Положенням збільшувалась чисельність грошових зобов'язань членів ремісничих об'єднань, що і спричинило їх розпуск.

З історії володінь К. Розумовською

**Альона
Потребенко**
науковий
співробітник
заповідника
„Гетьманська
столиця”

Самбірське староство, як складова одиниця гетьманських володінь «на булаву і кухню», було утворене за часів гетьманування І. Мазепи. За його розпорядженням с. Малий Самбір, с. Великий Самбір, с. Корибутів, с. Делтівка, с. Голінка об'єднувалися в Самбірське староство, яке входило до складу гетьманських володінь. Головним заняттям його жителів на той час була заготівля сіна на Самбірських степах для гетьманської конюшні. У подальшому Самбірське староство перебувало у використанні гетьмана І. Скоропадського, потім Малоросійської колегії. З 1726 р. воно було передане у розпорядження князя О. Меншикова, який володів ним до 1727 р., доки його земельні володіння були конфісковані. У той час Батуринська волость переходить до державної скарбниці. Постійна зміна власників Самбірського господарства призвела до його економічного занепаду. Для покращення ситуації у 1740 р. з Петербургу був призначений новий управляючий малоросійськими маєтками імператриці Анни Іоанівни генерал-майор Юрій Вейсбах. Ознайомившись із становищем Самбірського староства, Вейсбах влаштує тут кінний завод, який призначався для ремонту кінної гвардії. Для розширення меж діяльності заводу Ю. Вейсбах до Самбірського староства у 1740 р. приєднує вільні землі сусідніх сіл, а з ними, відповідно, і їхнє населення. Таким чином, до складу староства увійшли: с. Рябухи, с. Дмитрівка, с. Рубанка, слобода Юрівка, частина слободи Коренецької (нині село Корінецьке).

У 1750 р. Батуринська волость разом із іншими маєтками була віддана «на булаву» гетьману К. Розумовському, а вже у 1760 р. ці землі були подаровані йому імператрицею Єлизаветою Петрівною у спадкову власність.

Згідно опису Великого та Малеого Самборів, що містяться в «Подворній книжці владений последнего гетмана Украины графа Кирилла Разумовского за 1760 г.», у Великому Самборі налічувалося близько 160 дворів (це з урахуванням дворів, що знаходилися у слободі Торговицькій, яка відносилася до Великого Самбору), де мешкало близько 840 жителів, а у Малому Самборі - близько 89 дворів з більш ніж 400 жителями.

«Копії актової книги отдаточной волостей: Батуринской, Шептаковской, Бакланской, Почеповской —

гетьману графу Кириллу Григорьевичу Разумовскому в 1761 году» свідчать, що у с. Великий Самбір розміщувався палац з «особими чотирма дворами», де утримувалася кінна гвардія; город та сад. Там також знаходимо згадку про наявність одного млина на два борошняних кола, два вітряки, дві корчми, пасіки,

які пряли для Батуринської суконної фабрики черкеську вовну. На узвишші, недалеко від прядильні, знаходилися два вітряки. На річці Самборка була гребля, а на ній млин з двома борошномельними колами та одним валушенним. Навпроти греблі знаходився винокурний завод на 80 пудів затору. До складу Великого

Церква Покрови Богородиці. с. Малий Самбір. Сучасний вигляд.

невеликого саду, орних земель, лісів, степів, дворів кріпаків та бурлаків. При одному з Великосамбірських лісів, який прозивався «Закревщиною», діяла винокурня на п'ять казанів. У селі Малий Самбір значився млин на три борошняних кола, степ, орні землі та двори кріпаків. Відомості в описах про населені пункти, які входили до Самбірського староства за часів К. Розумовського, є незначними. Виходячи з них, К. Розумовському належало в с. Рябухи 4 дв., 6 хат; в с. Голінка 23 дв., 34 хати; в с. Делтівка 26 дв., 41 хата; в с. Рубанка 54 дв., 74 хати; в сл. Юрівка 47 дв., 71 хата.

Самбірське господарство гетьмана відповідно «Распределительной записи именной графа Кирилла Григорьевича Разумовского между его сыновьями» за 1800 р. перейшло у спадок його улюбленому сину Андрію. Про стан Самбірського господарства за часів володіння Андрія Кириловича можна дізнатися з «Описи Батуринской и Ропской его светлости князя А.К. Разумовского волостей ...». Відповідно вищезазначеного документа у Великому Самборі проживали тільки кріпаки графа: 1268 осіб чоловічої статі та 1285 жіночої. У цьому поселенні був «економічний дом» для проживання прикажчика-осавула. При ньому три хати, дві комори, конюшня та сарай, сад фруктовый. Біля цього двору знаходилося «гумно» для молотби та зберігання хліба. Неподальк від цього господарства розташовувалися два великі флігелі для прядильниць,

Самбору входили також степи: Сарановський, Семянівський, Поповський. При Семянівському та Поповському степах діяли два заводи по розведенню шпанських овець.

У с. Малий Самбір кріпаків А. Розумовського проживало 968 осіб чоловічої статі та 1015 жіночої. У ньому була гребля на р. Самборці, на якій розташовувався млин з одним борошномельним колом. У селі також діяло 2 корчми. До Малеого Самбору прилягав Малосамбірський степ, на якому був влаштований хутір для утримання овець.

В 1811 р., у зв'язку зі скрутним фінансовим становищем А. Розумовського, населені пункти Самбірського господарства були продані графом різним власникам: с. Дмитрівка — пополам військовому товаришу Дідевичу Я.І. та титулярному раднику Белецькому В.І. за 10700 руб.; с. Рябухи — дружині ротмістра Статтер О. за 4400 руб.; с. Голінка — братам губернському секретарю Єфиму і колезькому реєстратору Якову Петровичам Заїкам за 30800 руб.; с. Рубанка - колезькому асесору Кроміде Г.С. за 129920 руб.; с. Делтівка - колезькому асесору Грановському І.Я.; сл. Юрівка - Тарновському Г.С. Села Великий та Малий Самбори разом з с. Корибутів за борги Андрія Кириловича відійшли у державну власність. Таким чином, Самбірське староство - спадкове володіння родини Розумовських, було розпорощене у руках різних власників і припинило своє існування як складова Батуринської економії.

Похороння неодружених у XVII - XVIII ст.

**Наталія
Желіхівська**

науковий
співробітник
заповідника
„Гетьманська
столиця”

У Гетьманщині існував звичай влаштовувати символічне весілля під час похорону молодих людей, які не встигли вступити в шлюб. За народним повір'ям, померлий, який за життя не знайшов своєї пари, не міг відійти на "той світ", і його душа була приречена поневірятися в земному світі. Щоб запобігти цьому, родичі неодружених мерців влаштовували так звані "похорон-весілля".

Найдавнішою згадкою про звичай похорон-весілля є свідчення арабського мандрівника Масуді (X ст.), який повідомляв, що на Русі при похованні неодруженої людини її спочатку "одружували".

Під час цього обряду дівчину вдягали в додільну сорочку, спідницю, "хвартух", намисто, перстень, сережки, а на руки та на пояс пов'язували вишитий рушник, як і на весіллі. Обов'язково розплітали волосся, "бо з заплетеними косами Бог не прийме в рай". На голову пов'язували стрічки і одягали вінок, а ноги обмотували ганчірками, тому що рідко в кого були черевки, хіба у того, хто був заможнішим. На середній палець правої руки надівали обручку. Інколи її клали біля голови. Переважно вона була з воску (іноді металева), яку часто покривали жовтою блискучою фарбою - "золотили".

Померлій дівчині до пари вибирали "із числа холостых мужчин жениха, который в соотствующей одежде идет за гробом". За таку послугу батьки покійної дарували йому символічні подарунки. Також стрічками і хустками обдаровували і дівчат - дружок померлої.

При похованні неодружених виготовляли гільце (вільце). Переважно для цього брали верхів'я або ма-

Вінець нареченої (фрагмент) із поховання середини XVII ст.

леньке деревце сосни, ялини або вишні. Його прикрашали "бантами из лент, бумажными цветами, пучками калины, жита и красного гаруса (жичками)". Гільце клали в могильну яму або втикали в головах на могилі. Також на "похорон-весілля" випікали коровай, який після засипання могили роздавали рідним. Подібний обряд проводився, коли помирав і неодружений хлопець.

У 2008 р. під час археологічних досліджень цвинтаря церкви Живоначальної Трійці у Батурині, спорудженої на початку 1690-х рр. на місці давнього дерев'яного храму, було відкрито поховання заможної нареченої другої чверті XVII ст. За висновками фахівців, дівчині було років 16-18, її зріст сягав 175-180 см.

Цікавим у цьому похованні є те, що на черепі добре зберігся вінець від вінчального головного убору, а під ним - густі пасма каштанового волосся. На талії - фрагменти поясу, вишитого срібними нитками і бісером.

Знахідки тканини мають виняткове значення для вивчення різних аспектів життя та побуту населення України XVII - XVIII ст., тим більше, що з огляду на характер матеріалу, який погано зберігається у ґрунті, трапляються вони нечасто.

Колір виявленого фрагменту весільного вінця здебільшого коричневий з рудуватими і зеленуватими відтінками. Визначити первинне забарвлення тканин та вишивки практично неможливо, адже вони фарбувалися органічними фарбами, які за 350 років розклалися повністю. Для оздоблення вінця слугувала тонка шовкова нитка, на яку навивалася позолочена срібна фольга або фольга, виготовлена зі сплаву срібла і золота. Стрічка-вінець складалася з трьох фрагментів різних матеріалів: парча, гаптована рослинним орнаментом, бавовняна мережана стрічка та верхня декоративна частина - голкове мереживо у вигляді "зубців". Збережені фрагменти завдовжки 34, 30 та 40 см, шириною 3, 2,5 та 3 см відповідно. На усіх частинах вінця нитки висоталися, особливо пошкоджений фрагмент парчі, яка слугувала нареченої фатою. Ці унікальні експонати відвідувачі можуть побачити в експозиції музею археології Батурина. Отже, похорон неодружених у XVII - XVIII ст. відзначався певною своєрідністю. Вона проявлялася у багатьох компонентах обрядовості, які органічно впліталися у всі приготування та церемонії випровадин у інший світ.

Газета «Слово «Гетьманської столиці»

Редакційна колегія

Засновник і видавець - Батуринський державний історико-культурний заповідник "Гетьманська столиця"

Свідоцтво про реєстрацію
№ ЧГ 352-08, від 28.07.2006р.

Адреса редакції: 16512, м. Батурин, Чернігівська обл.,
вул. Гетьманська, 74, факс 04635 48-4-37; тел. 04635 48-0-08
e-mail: baturin-capital@ukr.net www.baturin-capital.gov.ua

Розповсюджується безкоштовно

Кіяшко Любов Григорівна -
редактор
Сердюк Наталія Федорівна -
відповідальний секретар
Бондаренко В'ячеслав Олександрович - верстка
Сасенко Наталія Анатоліївна
Новік Оксана Андріївна

*Відповідальність за подані матеріали несуть автори статей

*Редакція газети "Слово" Гетьманської столиці" запрошує до співробітництва науковців, краєзнавців, любителів історії